

TRANSPORT TA'MINOTINING HUDUDLAR RIVOJLANISHIGA TA'SIRINI BAHOLASH USULLARI

Omonova Sugdiyona Mamadavidovna

Qarshi davlat texnika universiteti

“Axborot tizimlari va texnologiyalari” kafedrası

E.gmail: Sugdiyonaomonova85@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19914111>

Annotatsiya: Mazkur maqolada transport ta'minotining hududlar iqtisodiy rivojlanishiga ta'sirini baholash usullari ilmiy jihatdan keng yoritiladi. Transport infratuzilmasining iqtisodiy o'sish, hududiy integratsiya, aholi farovonligi va investitsiya muhitiga ta'siri tahlil qilinadi. Baholashning asosiy yondashuvlari sifatida statistik, sifat (kvalitativ), indeks va geoinformatsion usullar tavsiflanadi.

Kalit so'zlar: transport infratuzilmasi, hududiy rivojlanish, transport ta'minoti, iqtisodiy o'sish, baholash usullari, logistika, infratuzilma.

Kirish. Transport tizimi har qanday hududning iqtisodiy rivojlanishida tayanch omillardan biri hisoblanadi. U ishlab chiqarish jarayonini ta'minlaydi, resurslar harakatini tezlashtiradi hamda hududlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni mustahkamlaydi. Zamonaviy iqtisodiyotda transport faqat xizmat ko'rsatuvchi soha sifatida emas, balki rivojlanishning muhim drayveri sifatida qaralmoqda. Hududlarning transport bilan ta'minlanganlik darajasi ularning iqtisodiy salohiyatini ochib berishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Transport tizimi rivojlangan hududlarda ishlab chiqarish samaradorligi yuqori bo'ladi, yangi ish o'rinlari yaratiladi va aholi turmush darajasi oshadi. Shu sababli transport ta'minotining ta'sirini baholash dolzarb ilmiy masalalardan biridir.

Transport ta'minotining iqtisodiy mazmuni. Transport ta'minoti tushunchasi hududning transport infratuzilmasi bilan qanchalik darajada ta'minlanganligini ifodalaydi. Bu faqat yo'llar mavjudligi bilan emas, balki ularning sifati, foydalanish qulayligi va samaradorligi bilan ham belgilanadi. Transport infratuzilmasi rivojlangan hududlarda iqtisodiy jarayonlar tezlashadi. Mahsulotlarni yetkazib berish osonlashadi, bozorlarga chiqish imkoniyati kengayadi. Natijada hududning iqtisodiy faolligi ortadi. Bundan tashqari, transport ijtimoiy ahamiyatga ham ega. U aholi uchun ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa xizmatlarga yetib borishni osonlashtiradi. Shu jihatdan transport infratuzilmasi iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish o'rtasidagi bog'lovchi bo'g'in hisoblanadi.

Transport ta'sirini baholashning asosiy yondashuvlari. Transport ta'minotining hududiy rivojlanishga ta'sirini baholashda bir nechta yondashuvlardan foydalaniladi. Ushbu yondashuvlar bir-birini to'ldiradi va kompleks tahlil imkonini beradi.

Statistik yondashuv. Statistik yondashuv transport va iqtisodiy rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashga qaratilgan. Bu usulda hududlarning transport bilan ta'minlanganlik darajasi ularning iqtisodiy natijalari bilan solishtiriladi. Ushbu yondashuvning afzalligi shundaki, u umumiy tendensiyalarni aniqlash imkonini beradi. Biroq u har doim ham sabab-oqibat bog'liqligini to'liq ochib bera olmaydi

Sifat (kvalitativ) yondashuv. Bu yondashuv transport infratuzilmasining sifat jihatlarini baholashga qaratilgan. Masalan, yo'llarning holati, xizmat ko'rsatish darajasi, transport xavfsizligi kabi omillar o'rganiladi. Sifat yondashuvi hududiy rivojlanishning yashirin omillarini

aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Chunki ba’zan transport tarmog’i mavjud bo’lsa-da, uning sifati past bo’lishi iqtisodiy rivojlanishga salbiy ta’sir ko’rsatadi.

Indeks yondashuvi. Indeks yondashuvi transport ta’minotini yagona ko’rsatkich orqali baholash imkonini beradi. Bu usulda bir nechta mezonlar birlashtirilib, umumiy indeks hosil qilinadi.

Jadval 1.

Transport ta’minotini baholash mezonlari

Mezon	Tavsif
Infratuzilma mavjudligi	Yo’llar va transport tarmoqlari mavjudligi
Sifat darajasi	Yo’llarning texnik holati
Foydalanish qulayligi	Transport xizmatlarining mavjudligi
Logistika rivoji	Ombor va taqsimot tizimi

Bu yondashuv hududlarni o’zaro taqqoslashda qulay hisoblanadi.

Geoinformatsion yondashuv. Geoinformatsion usul transport tizimini hududiy nuqtai nazardan tahlil qilish imkonini beradi. Bu yondashuv yordamida transport tarmoqlarining joylashuvi, hududlararo masofa va ulanish darajasi o’rganiladi. GIS texnologiyalari orqali transport infratuzilmasining qaysi hududlarda yetarli, qaysi joylarda esa rivojlanishga muhtojligi aniqlanadi.

Transport ta’minotining hududiy rivojlanishga ta’siri. Transport tizimi hududiy rivojlanishga ko’p qirrali ta’sir ko’rsatadi. Avvalo, u iqtisodiy faoliyatni jadallashtiradi. Transport infratuzilmasi rivojlangan hududlarda ishlab chiqarish samaradorligi yuqori bo’ladi. Shuningdek, transport investitsiyalarni jalb etishda muhim rol o’ynaydi. Investorlar odatda infratuzilmasi rivojlangan hududlarni tanlaydi, chunki bu joylarda logistika xarajatlari kamroq bo’ladi. Transportning yana bir muhim ta’siri – bu hududlar o’rtasidagi tafovutlarni kamaytirishdir. Rivojlangan transport tizimi orqali chekka hududlar markaziy hududlar bilan bog’lanadi va iqtisodiy integratsiya kuchayadi.

Jadval 2.

Transport ta’sirining asosiy yo’nalishlari

Yo’nalish	Ta’sir mazmuni
Iqtisodiy	Ishlab chiqarish samaradorligi oshadi
Ijtimoiy	Aholi harakatchanligi ortadi
Hududiy	Hududlararo tafovut kamayadi

Yo’nalish	Ta’sir mazmuni
Investitsion	Yangi loyihalar jalb qilinadi

Transport infratuzilmasining vizual ko’rinishi. Yuqoridagi tasvirlarda transport infratuzilmasining turli ko’rinishlari aks ettirilgan bo’lib, ular hududiy rivojlanishning muhim omili ekanligini ko’rsatadi.

Baholashdagi muammolar. Transport ta’sirini baholash jarayonida bir qator muammolar yuzaga keladi. Eng asosiy muammo – bu ma’lumotlarning yetarli emasligi yoki ularning sifatsizligidir. Bundan tashqari, transportning iqtisodiyotga ta’siri ko’pincha bilvosita bo’lgani sababli uni aniq o’lchash qiyin. Yana bir muhim muammo – hududlar o’rtasidagi farqlarning katta bo’lishidir. Har bir hudud o’ziga xos xususiyatlarga ega bo’lgani uchun yagona baholash usulini qo’llash har doim ham to’g’ri natija bermaydi.

Xulosa. Transport ta’minoti hududiy rivojlanishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Uni baholashda turli yondashuvlardan kompleks foydalanish zarur. Statistik, sifat, indeks va geoinformatsion usullar birgalikda qo’llanilganda eng samarali natijaga erishish mumkin. Transport infratuzilmasini rivojlantirish orqali hududlarning iqtisodiy salohiyati oshadi, aholi farovonligi yaxshilanadi va barqaror rivojlanish ta’minlanadi.

Transport ta’minotining hududlar rivojlanishiga ta’sirini baholash usullari iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarni chuqur tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, rivojlangan transport infratuzilmasi hududlar o’rtasidagi iqtisodiy aloqalarni mustahkamlaydi, ishlab chiqarish va xizmat ko’rsatish tarmoqlarining samaradorligini oshiradi hamda yangi ish o’rinlari yaratilishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, transport tizimining qulayligi aholining harakatchanligini kuchaytirib, turmush darajasining yaxshilanishiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi.

Hududlar rivojlanishiga transport ta’minotining ta’sirini baholashda statistik tahlil, taqqoslash usuli, regressiya modellari, indekslash va geografik axborot tizimlari kabi zamonaviy usullar samarali natija beradi. Ushbu metodlar orqali yo’l tarmoqlari sifati, logistika xarajatlari, yuk va yo’lovchi oqimi, investitsion jozibadorlik hamda hududiy iqtisodiy o’sish ko’rsatkichlari o’rtasidagi bog’liqlik aniqlanadi.

Tahlillar natijasida shuni ta’kidlash mumkinki, transport infratuzilmasiga yo’naltirilgan investitsiyalar hududlarning raqobatbardoshligini oshiradi, ichki va tashqi bozorlar bilan integratsiyani kuchaytiradi hamda uzoq hududlarning iqtisodiy faolligini jadallashtiradi. Ayniqsa, zamonaviy avtomobil yo’llari, temiryo’l tarmoqlari, logistika markazlari va raqamli transport boshqaruvi tizimlari hududiy taraqqiyotning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Umuman olganda, transport ta’minotini rivojlantirish va uning hududiy ta’sirini ilmiy asosda baholab borish mamlakatning barqaror iqtisodiy o’sishini ta’minlashda muhim vosita bo’lib xizmat qiladi. Shu sababli transport siyosatini takomillashtirish, infratuzilmaga investitsiyalarni kengaytirish va baholashning innovatsion usullarini joriy etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. *Transport va logistika bo‘yicha yillik hisobotlar*. – Toshkent, so‘nggi nashrlar.
2. O‘zbekiston Respublikasi Transport vazirligi. *Transport infratuzilmasini rivojlantirish strategiyasi*. – Toshkent, 2022.
3. World Bank. *World Development Report: Infrastructure for Development*. – Washington, 2020.
4. Asad o‘g‘li, R. D. (2025). Qashqadaryo viloyatida sanoatni optimal modellar asosida innovatsion rivojlantirish istiqbollari. *Journal of new century innovations*, 89(2), 111-114.
5. Asian Development Bank. *Central Asia Regional Economic Cooperation Transport Strategy*. – Manila, 2021.
6. Rahmatullayev, D. A. (2025). Qashqadaryo Viloyati Sanoatini Innovatsion Rivojlantirish Strategiyasining Asosiy Yo‘nalishlari Va Ularni Ekonometrik Modellar Yordamida Baholash. *Экономика и социум*, (11-2 (138)), 454-457.
7. UNESCAP. *Transport Connectivity in Asia and the Pacific*. – Bangkok, 2019.
8. Litman T. *Evaluating Transportation Economic Impacts*. – Victoria Transport Policy Institute, 2022.